

In 2009 verzocht de mij verder onbekende heer Leestemaker mij per e-mail om details over Jaap van Velsen en diens relatie met de Marxistische politiek econoom Arrighi. Ik stuurde hem het volgende toe. Van een voortzetting van de correspondentie kan ik mij niets herinneren.

ENIGE HERINNERINGEN AAN JAAP VAN VELSEN

door Wim van Binsbergen

Haarlem, 2009

Geachte Heer Leestemaker,

Jaap van Velsen was ongeveer midden veertig toen ik hem in 1971 voor het eerst ontmoette, eerst als collega van mijn hoogleraar Kobben bij wie ik toen juist afstudeerde, vervolgens als directeur van het Institute for African Studies, University of Zambia (UNZA), Lusaka, de gelocaliseerde rechtsopvolger van het beroemde Rhodes-Livingstone Institute dat door de tweede directeur, de marxistisch georiënteerde Zuidafrikaan Max Gluckman, van 1940-1947 werd geleid en sindsdien door vooral Gluckman's leerlingen geleid tot aan opname in de UNZA in 1965 (?). Jaap was een conflict-zoekende bullebak die vooral jonge, pas afgestudeerde collega's pestte en intimideerde, maar ik was zelf ook een brutaal straatvechtertje alsmede zeer goed opgeleid, en had geen last van hem. We werden goed bevriend, hij werd geacht supervisie uit te oefenen over al het sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat aan de UNZA werd ondernomen in die jaren dus ook het mijne, en ik zag veel van zijn gezinsleven (zijn echtgenote was Ruth, van wie hij later als trekarbeider gescheiden leefde zij in Cambridge als docente Engels als tweede taal, hij in Aberystwyth Wales als hoogleraar antropologie) en zijn kinderen, vooral zijn dochter Cleo(patra) die qua leeftijd tussen mij en mijn oudste dochter instond. *Politics of kinship*, over de antropologie van het familieleven op het platteland van Malawi in de jaren 1950, is zijn enige boek gebleven, hij zelf beschouwde het als een meesterwerk en het is tientallen jaren binnen de Manchester school terecht ook zo beschouwd (na Lusaka ging Gluckman in Manchester doceren en daar waren als die leerlingen ook gepromoveerd; Jaap kreeg onvermijdelijk ruzie met hem en tenslotte moest het de oudste leerling, Clyde Mitchell, worden die de inleiding bij Jaaps boek schreef). Jaap had een obsessie om compleet en uptodate te zijn in zijn bibliografische kennis van het vak, maar schreef zeer zeer weinig, Dat maakte dat toen hij uit Zambia moest vertrekken omdat zijn contract niet verlengd werd (hij werd eerder naar het Institute for African Studies verbannen omdat hij als hoofd sociologie zich onmogelijk gemaakt had) hij op geen enkele Britse universiteit welkom was behalve op het afgelegen Aberystwyth, waar hij zich vooral praktisch en theoretisch met vrouwenstudies bezighield. Ik zou nog bij hem promoveren, maar zag daarvan af gezien het geweld en de betrekkelijke, kreterige irrelevantie van zijn begeleiding (en de grote krabbels op gebruikte enveloppen waaruit die begeleiding bestond), en ik ben enige jaren later onbegeleid op artikelen bij Schoffeleers

gepromoveerd, met Thoden van Velzen als coreferent. Thoden had omstreeks dezelfde tijd, midden of eind jaren 1970 meen ik, nog geprobeerd om Jaap aan een hoogleraarschap in Utrecht te helpen, er was een formele sollicitatieronde en Jaap heeft zijn potentiële Utrechtse collega's ontmoet, maar tijdens het formele interview riep hij 'jullie zijn allemaal lakeien van het imperialisme, mercenaries van de wetenschap', of woorden van gelijke strekking', en dat viel niet echt in goede aarde. Vandaar dat Jaap kon verzuchten dat er nu nooit eens iets echt leuks zijn kant opkwam, maar toen ik in een positie was om hem een gastmedewerkerschap in Leiden te bezorgen, weigerde hij omdat er geen overvloedig honorarium aan verbonden was naast zijn Welsh salaris. Hij was reuze ingenomen met zijn naar compleetheid streven bibliotheek van Africana, en liet mij vol trots in 1975 zijn zelfgetimmerde boekenkasten zien in Aberystwyth, maar spoedig verkwanselde hij al dat bezit op opvallend schraperige wijze om aan geld te komen, ik weet niet waarvoor precies. Hij was altijd verscheurd tussen generositeit en hebberigheid, grootmoedigheid en kleinzieligheid. Een mens met gebruiksaanwijzing. Hij was een grote bron van anecdotes over de Manchester school, waartoe ik zelf ook nog behoord heb in diens nadagen.

Voor meer gegevens zie:

http://www.shikanda.net/ethnicity/illustrations_manch/manchest.htm

en mijn overzichtsstuk over Manchester:

van Binsbergen, W.M.J., 2007, 'Manchester as the birth place of modern agency research: The Manchester School explained from the perspective of Evans-Pritchard's' book *The Nuer*', in: de Bruijn, M., Rijk van Dijk and Jan-Bart Gewald, eds., *Strength beyond structure: Social and historical trajectories of agency in Africa*, Leiden: Brill, pp. 16-61; http://www.quest-journal.net/shikanda/ethnicity/Manchester_English.pdf

van Binsbergen, Wim M.J., 2006, 'Photographic essay on the Manchester School', at: http://www.quest-journal.net/shikanda/ethnicity/illustrations_manch/manchest.htm .

in my recente boek :

van Binsbergen, Wim M.J., 2022, *The Infancy of Edward Shelonga: An extended case highlighting the interplay of traditional and modern health care among the Nkoya people, Zambia, 1970s*, Hoofddorp: Shikanda, *Papers in Intercultural Philosophy / Transcontinental Comparative Studies PIP-TraCS*, No.27, also at: https://www.quest-journal.net/shikanda/topicalities/infancy_book_2022_11.pdf

pp. 11 f., keer ik terug weer tot Jaap van Velsen, beschrijf ik zijn stimulerende rol in mijn ewigen Zambia-onderzoek, schets ik een persoonlijk portret ook van hem als bullebak, en doe hem recht als de auteur van zeer weinig publicaties die hem echter tot een van de belangrijkste antropologen van zijn generatie maakten:

van Velsen, J., 1971, *The politics of kinship: A study of social manipulation among the Lakeside Tonga of Malawi*, Manchester: Manchester University Press, reprint of the 1964 edition.

van Velsen, J., 1969, 'The extended-case method and situational analysis', in: A.L. Epstein, ed., *The craft of social anthropology*, London: Social Science Paperback/Tavistock, pp. 129-149.

Van Velsen, J., 1961, 'Labour migration as a positive factor in the continuity of Tonga tribal society', in: Southall, A.W., ed., *Social Change in Modern Africa*, Oxford University Press, pp. 230-241.

Jaaps moeder bereikte een hoge leeftijd en werd halfjaarlijks door hem te Den Haag bezocht vanuit Wales. Ik mag aannemen dat Jaap bij die gelegenheden Nederlands sprak, dat was zijn moedertaal, maar hij weigerde verder die taal te spreken en sprak altijd Engels, met een uniek en onnavolgbaar sonoor accent en zeer luid. Niet bepaald de typische Indische jongen. Hij heeft met mij nooit over zijn Indonesische achtergronden en meningen willen spreken. De begeleidende geruchten waren dat hij als radicale min of meer Indische jongen (hij kan wel wat Indonesische voorouders gehad hebben, misschien was zijn moeder een 'Indisch meisje' d.w.z. van gemengde afkomst, maar zelf was hij in geen enkel opzicht opvallend Aziatisch, hij had een enorm lijf en een ruwe kop en wild lang haar -- misschien West Javaans - Sunda toch in de verte?) zo razend was geweest over de politionele acties dat hij Nederland voorgoed de rug toekeerde, in Engeland ging studeren, en daar na vele jaren inderdaad ook promoveerde. Ik weet niet of hij vanaf het begin dienstweigeraar, of deserteur was uit de Politionele Acties, dat is best mogelijk, maar hij kon rond 1970 -- toen de discussie over oorlogsmisdaden in Indonesie al enige jaren was opgelaaid -- vrij Nederland in en uit reizen. Bij zijn bezoeken aan zijn moeder bezocht hij ook mijn woningen in Amsterdam (1975) en Haarlem (1984) -- bij de laatste gelegenheid liet de Multiple Sclerose (?) waaraan hij ten prooi was gevallen zich enorm gelden, tot zijn grote woede, hij liep bijna als Hercules met een enorme ruwe stok of knuppel die tot zijn schouders reikte, en viel te pas en te onpas in drift uit. Maar dat was niets nieuws.

De link met Arrighi stel ik mij als volgt voor. Voordat Jaap alsmede zijn mede-socioloog, de radicale Zuidafrikaanse marxist en vrijheidsstrijder Jack Simons, naar Zambia kwam met de hardware van een door de UNESCO gefinancierd onderzoeksinstituut uit Salisbury / Harare, werkte hij te Zimbabwe, en daar verkeerde hij natuurlijk in het marxistische milieu waarin Arrighi en Saul de toon aangaven. Maar het marxistische begriuppenapparaat is altijd langs Jaap heengegaan, en hij bleef een saloncommunist, niet in staat om in geschriften, laat staan in daden, vorm te geven aan zijn radicale gedachten. Ik veronderstel dat Arrighi Jaap vooral bewonderde om zijn gedetailleerde kennis van Afrikaans leven, wat bij de economiserende Arrighi sterk geaggregeerd en vaag bleef.

Ik hoop met deze impressies Uw vragen beantwoord te hebben, voor zover mogelijk. Ik zou Jaap niet teveel idealiseren, zoals U ziet doe ik dat ook niet. Hij zag zichzelf als een antropologisch genie, maar moest gedurende tientallen jaren ervaren dat hij dat zelfbeeld had overleefd. Een tragisch mens.

Ik stuur deze mail door naar mijn vriend en collega, en eerste docent antropologie Prof. Thoden van Velzen -- samen hebben wij heel wat met Jaap meegemaakt en het is nog steeds een referentiepunt in onze conversaties. Waarschijnlijk is hij het niet op alle punten met mij eens, Jaap was ook iets meer zijn leeftijdgenoot dan de mijne.

Met vriendelijke groeten

Wim van Binsbergen